

da je opažanje oštroumno, da obogaćuje njegov promatrački arhiv. Naprotiv, za arhivu primjeri potječu od Ive Andrića i Aleksandra Belića. Za arhivalije navedena je rečenica Milutina Cihlara Nehajeva: (*Khuen je*) *poslije skandala radi prenosa hrvatskih arhivalija u Peštu dao sabornicu opkoliti.*

U razmatranju o podrijetlu dvojnosti arhiv - arhiva ponešto svjetlosti može unijeti i *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku* Alije Isakovića (pre-tisak: BAMBI, Wuppertal, 1993), koji donosi tri lika: arhiv, arhiva i arkiv. Arhiv je Isaković našao u *Kamenom spavaču* Maka Dizdara (1973) i u *Prilozima o nacionalnom pitanju* Envera Redžića (1963). Za arhivu navodi samo jedan primjer ne navodeći pisca nego samo I. godište časopisa *Gajret* (1907), za koji *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* (I. izd., sv. 3.) tvrdi da se "razvio u glasilo srp. orijentiranih muslimana." Arkiv je pak preuzet iz dramskog spjeva *Pod Ozijom ili krvava nagrada* Safvet-bega Bašagića, kulturnog povjesničara i pjesnika, autora djela *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini* (1931) i stihova:

Jer hrvatskog jezika šum
Može da goji,
Može da spoji
Istok i zapad, pjesmu i um.

Ne po crti hrvatskog nacionalizma nego po njegovu javno iskazanom očito-
vanju, kao i Maka Dizdara, Safvet-bega

Bašagića naši književni povjesničari uvrštavaju u hrvatsku književnost.

Ne možemo tvrditi da nam je razlika arhiv (m.) - arhiva (ž.) narinuta silom, ali jest "milom" kao i mnoštvo drugih riječi koje nam je politička struja naplavila ne obogaćujući hrvatski jezik. Mislim da se ne moramo dvoumiti u pitanju treba li nam uz arhiv i arhiva. Ne treba. Razmisliti nam je smijemo li se odreći jezične baštine i potisnuti u zaborav *pismohranu*. Dobre su i suvremenom uhu zacijelo nisu daleke *pismara* i *spisohrana*. Čini mi se ironijom sudbine što smo pored više dobrih svojih riječi prigrlili tuđicu. Možda baš zato što nam je izbor "našica" bio tako bogat.

Mogao bi tkogod našim riječima suprotstaviti činjenicu da se u arhiv ne odlazi samo pisma nego i knjige, plakati, fotografije, filmovi, magnetofonske i magnetoskopske vrpce, računalne diskete i mnoge druge stvari. To je istina, ali malo koji naziv savršeno odgovara njime označenomu pojmu, prihvaća se s određenjem i opisom koji mu pridaje struka pa, ako se složimo da je pismohrana isto što i arhiv, nitko se neće buniti što u pismohrani nalazi i kakav stari film ili pisači pribor davnoga pretka. Budući da je arhiv predeboko ukorijenjen u povijesnoj struci, a i drugdje, neka i ostane kao stilski neutralna riječ, ali dopustimo i *pismohrani* da živi bar kao stilski obilježena riječ, i to ne samo kao zastarjelica ili poetizam nego i kao riječ njegovana jezika.

Stjepko Težak

SINTAKTIČKA SVETKOVINA

(Ivo Pranjković: *Hrvatska skladnja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1993, str. 255)

Kad se ima u vidu da je zadnjih desetljeća proučavanje rečenica i međurečeničnih odnosa u samom središtu pažnje vodećih svjetskih jeziko-

slovnih škola i da stoga zavidnom brzinom raste broj knjiga koje za pojedini jezik opisuju veoma složene unutarrečenične i iznadrečenične odnose, onda nas pomalo iznenađuje da opis rečenica u hrvatskom jeziku kod nas nekako ostaje po strani. Rijetka su djela posvećena toj problematici — spomenimo ovdje knjigu *Od rečenice do teksta* Josipa Silića. *Sintaksu Ra-*

doslava Katičića i *Uvod u lingvistiku teksta* Mirne Velčić. Već i iz ovih knjiga vidljivo je da rečenična razina u hrvatskom jeziku nije ništa manje zanimljiva za istraživanje i ništa manje složena nego u nekom drugom jeziku pa je to razlog više da privuče pažnju jezikoslovaca. Međutim, upravo ta složenost može biti i razlog za odvratanje pažnje.

Stoga je dragocjeno pojavljivanje knjige *Hrvatska skladnja* Ive Pranjkovića jer u njoj autor pokazuje kako se brojnim otvorenim pitanjima na razini rečenice hrvatskoga jezika može prići na novi način. Premda tako čini korak naprijed u odnosu na hrvatsku jezikoslovnu tradiciju, autor je ni u kojem slučaju ne zanemaruje — samim nazivom *Hrvatska skladnja* namjerno "priziva" u sjećanje *Skladnju ilirskoga /hrvatskoga/ jezika* Adolfa Vebera Tkalčevića (1859), za koju kaže da je "možda najoriginalniji i najzanimljiviji priručnik sintakse hrvatskoga jezika sve do naših dana" (u što se imao priliku uvjeriti pišući monografiju o Adolfu Veberu Tkalčeviću, koju uskoro očekujemo da izide iz tiska). Riječ *skladnja* bila je u 19. stoljeću udomaćen termin za *sintaksu*, dakle za onaj dio jezikoslovlja koji proučava spojeve riječi, rečenicu i tekst. Osim Vebera, koristili su ga npr. i Mažuranić (1859), Šulek (1860) i Pavlinović (1871). Naslov Pranjkovićeve *Hrvatske skladnje* pojašnjen je i podnaslovom *Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*.

Rasprave u *Skladnji* podijeljene su u četiri cjeline: prva je posvećena riječima, druga spojevima riječi, treća rečenicama, a četvrta tekstu. Unutar svake od tih cjelina razrađeno je više različitih tema. Jedna od njih je nezaobilazno, ali i diskutabilno pitanje klasifikacije. Svatko tko se ikada zamislio nad ustaljenim lingvističkim klasifikacijama — kakve su npr. podjela riječi na vrste ili podjela rečenica na tipove — bit će posebno privučen naslovima *Sintaksa i vrste riječi*, *Riječi sviju vrsta* i *Vrste zavisnosloženih rečenica*.

Pod prvim od navedenih naslova autor opisuje vrste riječi uzimajući za kriterij stupanj samostalnosti pojedine od njih. Drugi naslov odnosi se samo na jednu vrstu riječi — na priloge. Zapažajući da u kroatističkim radovima, pa tako i u gramatikama zastupljenost problematike priloga nije srazmjerna pitanjima koja se o toj problematici mogu postaviti, autor pokazuje potrebu drugačijega pristupa opisu priloga. Njegovoj tezi da se o priložima može govoriti kao o "riječima sviju vrsta" i da se za njihovim prikladnijim opisom još uvijek traga mogu se pridružiti i slični zaključci dobiveni pri opisu priloga u nekim drugim jezicima, npr. zaključak Michaela Stubbsa (u knjizi *Discourse Analysis*, Oxford, 1983, str. 70) da su "prilozi heterogen razred" i da je "to isto što i priznati da za njih nema zadovoljavajućeg i prirodnog objašnjenja unutar gramatike rečenice". Da tradicionalni opis priloga u hrvatskom jeziku nije ni na morfološkoj razini potpuno ujedinio priloge kao vrstu vidljivo je iz članka Stjepana Babića "Jesu li prilozi promjenjive riječi?" (*Jezik*, god. 36, 1989, str. 84-87). Pod trećim od navedenih naslova govori se o kriterijima za podjelu zavisnosloženih rečenica. Autor pokazuje prednosti, ali i nedostatke formalnog kriterija, primjenom kojeg se u središte pažnje postavljaju vezna sredstva, a zanemaruje struktura i funkcija te otežava pristup bezvezničkim strukturama. Također pokazuje da i funkcionalni kriterij ima svojih prednosti i nedostataka — njime se ističe analogija između nesloženih i zavisnosloženih rečenica, ali status zavisnih rečenica ispred kojih se nalazi pokazna zamjenica ili pokazni prilog (čija uloga je iskazati sintaktičku funkciju zavisne rečenice) ostaje sporan. Kao najprikladniji, premda ni on nije bez nedostataka, autor predlaže strukturno-semantički kriterij.

Problem klasifikacije nije ovime u *Hrvatskoj skladnji* iscrpljen. Na njega se autor vraća i kada govori o jednostavnim

rečenicama, kojima se u opisima hrvatskog jezika posvećivalo premalo pažnje. Tako one, za razliku od složenih rečenica, dosad uopće nisu bile predmet istraživanja koje bi ponudilo i njihovu klasifikaciju. A sasvim je sigurno da detaljniji opis jednostavnih rečenica može doprinijeti ne samo cjelovitosti opisa hrvatskoga jezika nego i rješavanju mnogih neriješenih pitanja vezanih za složene rečenice. Stoga je prijedlog tipologije jednostavnih rečenica koju je autor ponudio u *Skladnji* prvi korak k pridavanju pažnje ovim rečenicama kakvu one zaslužuju.

Još je jedan tip struktura u hrvatskom jeziku za koje se može reći da je Pranjković prvi među hrvatskim lingvistima koji ih cjelovitije istražuje. To su složene rečenice bez veznika. Njihova problematika razrađena je u dvije velike cjeline — u poglavlju o *implicitnoj koordinaciji* i poglavlju o *implicitnoj subordinaciji*. Opisujući na reprezentativnom korpusu uspostavljanje implicitne nezavisnosti ili implicitne zavisnosti među rečenicama bez veznika, autor uočava važnu ulogu pokaznih zamjenica i zamjeničkih priloga u izgradnji takvih odnosa. Također zapaža razliku u mogućnosti ispuštanja zamjenice ili zamjeničkog priloga kad upućuju na rečenicu koja slijedi — tako su u tzv. *izjavnim strukturama*, gdje je u prvom planu "sintaktička valentnost jedne od autosemantičkih riječi (najčešće glagola) iz prvog dijela" pokazna zamjenica ili prilog najčešće ispustivi, dok su u tzv. *strukturama s demonstrativom*, gdje je u prvom planu konkretizacija sadržaja leksički prazne riječi, najčešće neispustivi. Ovakvi zaključci o ulozi i svojstvima zamjenivačko-upućivačkih riječi u hrvatskom jeziku svakako su dobrodošli pogotovo kad se zna da je istraživanje zamjenivačko-upućivačkih riječi u nekim drugim jezicima u svijetu itekako uzelo maha među predstavnicima transformacijsko-generativne gramatike kao i među predstavnicima lingvistike teksta. Pranjković je često

kritičan prema nekim po njegovu mišljenju krivim prosudbama pojedinih autora, što i iscrpno argumentira, ali je isto tako pun pohvala često prema tim istim autorima kada oni iznose neka po njegovom mišljenju zanimljiva zapažanja o jeziku i prihvatljiva rješenja pojedinih problema. Tako npr. u poglavlju o složenim strukturama bez veznika smatra nerazložnim opravdavati Katičićevo neuvrštavanje takvih struktura u *Sintaksu*. O članku jednog jezikoslovca koji opravdava Katičićev postupak kaže: "Od svih kategoričkih tvrdnji kojima obiluje ovaj ulomak (npr. da nema bezvezničkih zavisnih rečenica, da ih ne može ni biti, da semantička razina nije dovoljna, da je Katičić dobro postupio) jedino bismo se mogli složiti s onom da nema bezvezničkih zavisnih rečenica ako se pod tim pojmom podrazumijevaju posebne i/ili cjelovite sintaktičke jedinice, ali to nikako ne znači da je time problem asindetske zavisnosti riješen (nadam se da će to pokazati i ovaj prilog), a još manje znači da je Katičić postupio dobro što strukture toga tipa nije opisao u svojoj *Sintaksi*."

Govoreći o vezniku *te* u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku Pranjković utvrđuje da je došlo do promjene u njegovoj upotrebi u odnosu na upotrebu s početka stoljeća tako da *te* više uopće ne uvodi zavisne rečenice. Također utvrđuje da zavisne rečenice s veznikom *te* nisu nikad ni bile proširene u hrvatskom standardnom jeziku (iako su se redovito navodile u starijim gramatikama jer su te gramatike polazile od Karadžićevih djela). O veznčkoj ulozi riječi *koji* i *što* u relativnim ili odnosnim rečenicama zaključuje u poglavlju *Rečenice s relativizatorima 'koji' i 'što'* da se *koji* mnogo češće pojavljuje u takvoj ulozi nego *što* te da se *koji* može uvijek upotrijebiti umjesto *što*, dok obrnuto nije uvijek moguće. Premda je *što* u gramatikama hrvatskoga jezika uglavnom opisivano kao sklonjiva zamjenica, određenu zabunu unosila je po-

vremena nesklonjivost te riječi kad uvodi relativne ili odnosne rečenice. Pranjković taj problem rješava tako što razlikuje dva tipa riječi (*relativizatora*) što: jedan je zamjenica i sklonjiv, a drugi je veznik i nesklonjiv. Lako ih je moguće razlikovati po tome što je samo jedan od njih — veznik — uvijek zamjenjiv pomoću *koji*, dok drugi — zamjenica — nije nikad zamjenjiv pomoću *koji*. O međusobnoj zamjenjivosti *koji* i što još kaže: "Relativizator što pretpostavlja faktivnost (izvjesnost, istinitost, činjeničnost) i dolazi ponajprije u restriktivnim (odredbenim, atributnim) relativnim rečenicama. Relativizator koji ne pretpostavlja faktivnost (može dolaziti i u faktivnim i u 'potencijalnim', pa i u 'hipotetičkim' tipovima struktura), a upotrebljava se i u restriktivnim i u nerestriktivnim (dopunskim, apozitivnim) rečenicama. Zato koji uvijek može zamijeniti što, ali ne i obrnuto." U proučavanju cjelokupne problematike vezničkih riječi relativnih ili odnosnih rečenica Pranjković ističe doprinos američkog slavista Waylesa Brownea.

Poglavlje *Spojidbena svojstva imenskih riječi* ima za cilj ispitati u kolikoj je mjeri model opisa kakav je razrađen u germanističkim istraživanjima primjenjiv na hrvatski jezik. Pažnja autora usmjerena je na valencijska svojstva imenica i pridjeva. Pritom polazi od značenja imenica jer je na osnovi njega moguće izdvojiti nekoliko imeničkih skupina čije značenje je neposredno povezano s njihovim valencijskim svojstvima. Budući da se model opisa zasnovan na valencijskim svojstvima riječi već koristi u inozemnoj lingvistici za izradu gramatika i rječnika, ovo može biti dodatni poticaj da se i opisu hrvatskog jezika pokuša cjelovitije pristupiti i na takav način.

Pod naslovom *Takozvani samostalni članovi rečenice* Pranjković govori o strukturama koje sadrže obraćanje i o strukturama s rečeničnim priložima. Prvi dio te problematike uključuje status vo-

kativa, za koji autor zaključuje da je sličan statusu glagola govorenja, mišljenja i osjećanja u implicitnoj subordinaciji tipa *Kažete, niste mogli doći*. Za takve strukture smatra da ih treba opisivati na razini teksta, a ne na razini složene rečenice jer zavisnost u njima nije izražena veznicima kao kod zavisnosloženih rečenica. I za rečenične priloge, nakon što je opisao njihove sličnosti i razlike u usporedbi s vokativom i glagolima govorenja, zaključuje da ih treba promatrati kao posebnu vrstu implicitnih subordiniranih struktura, i to na razini teksta. O normativnoj problematici govori se u poglavljima *Uporaba glagola 'trebati' i Hrvatski perifrastički supin*. Pritom autor općenito upozorava: "Normativistički zahvati na sintaktičkoj razini moraju se provoditi maksimalno oprezno jer je to razina na kojoj je jezik 'u akciji', na kojoj se njime stvarno komunicira. Sintaktičke su strukture (verbalni iskazi) u korelaciji s konkretnim (kon)situacijama koje mogu biti praktično beskrajno raznolike i koje uključuju, posebno u razgovornom stilu, i velik broj neverbalnih (izvanjezičnih) čimbenika. Kako ti čimbenici nerijetko utječu i na samu narav struktura, treba puno 'hrabrosti' — koja je često ravna ograničenosti — da se ustvrdi kako neka struktura nije primjerena baš nijednoj od velikog broja standardnojezičnih upotreba." Predmet opisa u *Skladnji* jesu i prostorna značenja prijedloga. S obzirom na suodnos dvaju predmeta, od kojih se mjesto prvome određuje u odnosu na drugi, autor razlikuje dvadeset prostornih odnosa koji se u hrvatskom jeziku označuju prijedlozima. Vremensko-vidski odnosi također su privukli pozornost autora. Njima posebnu pažnju posvećuje u poglavlju *Glagolski oblici u nezavisnosloženim rečenicama*. Pranjkovićeve *Skladnja* sadrži i obiman popis literature (četristo bibliografskih jedinica), što na svoj način govori o upućenosti autora u materiju koju istražuje.

Ovim što smo dosad rekli o sadržaju *Hrvatske skladnje* dodirnut je tek djelić problematike koja se u njoj obrađuje. U toj iznimno vrijednoj knjizi sažeti su rezultati Pranjkovićevog petnaestogodišnjeg istraživačkog rada na području sintakse. Da je to područje istovremeno i složeno i zanimljivo, govori i sam autor u uvodu jedne od svojih prethodnih knjiga: "Prirodu i strukturu rečenica gotovo je nemoguće opisivati bez temeljitijeg razmatranja često i vrlo zamršenih sintaktičkih pa i općelingvističkih pitanja. To je i logično kad se zna da se upravo na rečeničnoj razini događa ono magično spajanje forme i značenja, ono 'useljavanje' komunicirane stvarnosti u jezične strukture, a to je baš ono što jezik čini naajsavršenijim sustavom

znakova." Stoga *Hrvatska skladnja* traži od čitatelja dugotrajno druženje, ali zauzvrat nudi pravu sintaktičku svetkovinu. Pružajući vrlo metodičan pristup sintaksi, Ivo Pranjković istovremeno nagriža dosadašnji formalistički pristup opisu rečenica u hrvatskom jeziku. Zato nam *Skladnja* daje za pravo očekivati novu sintaksu iz pera istog autora. Vjerujemo da ga redovite predavačke obveze i vršenje dužnosti pročelnika Odsjeka za kroatistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu te aktivno sudjelovanje u stručnim časopisima i u polemikama o jeziku u dnevnom tisku neće omesti u pisanju nove sintakse, pogotovo nakon ove knjige, koja je itekakva podloga za takav poduhvat.

Snježana Kordić

UZ ČLANAK "NAD KUMIČIĆEVIM
TEKSTOM UROTE ZRINSKO-
FRANKOPANSKE"

Pridružujem se s oduševljenjem svemu onome što je u prvome ovogodišnjem broju u svome članku "Nad Kumičićevim tekstom *Urote Zrinsko-Frankopanske*" Stjepko Težak iznio o tome što lektori ne bi smjeli činiti. A toga što oni ne bi smjeli činiti, pa ipak čine, ima u lektoriranom tekstu *Urote* toliko da je, makar odabravši lektorske ispravke tek "nasumce u početnim, središnjim i završnim odsječcima *Urote*", Stjepko Težak bio u stanju, reklo bi se bez pō muke, sustavno napraviti čitavu jednu malu tipologiju preuzetnoga i samovoljnog lektorskog zadiranja u izvorni jezik autorov. To zadiranje ide od relativno opravdane prilagodbe grafije izvornika pravopisnim načelima koja su na snazi u vrijeme ponovnog izdavanja, pa preko krajnje sumnjivih ispravaka pišćeve morfologije, derivacije i sintakse, do sasvim nedopustivoga preinačivanja njegova leksika i stilističkih postupaka.

Međutim, pri svemu je tome Stjepko Težak napravio krupan previd, zbog kojega je svoje, po mome sudu stopostotno utemeljene kritike uputio, u ogromnome dijelu barem, na potpuno krivu adresu. Naime, on meditira nad tekstom *Urote* izašlome u izdanju Pet stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska - Zora, Zagreb, 1968., kojemu je lektorom doista, kako konstatira Težak, bio Bratoljub Klaić. Uspoređujući dakle taj tekst i lektorske preinake u njemu poglavito s trećim izdanjem *Urote*, koje je jezično ispravio i dotjerao Kumičić osobno, Stjepko Težak nije zapazio u rečenome izdanju Pet stoljeća, na nepaginiranoj stranici između Rječnika i Kazala pri samome kraju knjige, ovu NAPOMENU, koja u cijelosti glasi:

"Kao druga knjiga izbora iz djela Evgenija Kumičića uzet je historijski roman *Urota*, u usporedbi s romanom *Kraljica Lepa* bliži našem razdoblju, a i pisan sa više historijske dokumentacije.